

Йдеться про ментальні, або концептуальні моделі (схеми, фрейми, скрипти, сценарії, моделі мереж тощо), які забезпечують перетворення вхідної інформації у свідомості індивіда у процесі пізнання. Інформація має бути чітко структурованою, класифікованою, категооризованою чи згрупованою, адже «у свідомості група розглядається як одна одиниця» [3, с. 64]. Структурована інформація легше осмислюється, міцніше запам'ятовується, а одтак і швидше витягається з пам'яті й відтворюється у когнітивно-комунікативному процесі.

Принцип реалізації когнітивних, інтелектуальних та епістемологічних стилів і стратегій. Він передбачає використання таких завдань, які стимулюють суб'єктів пізнання застосовувати преференційні підходи до розв'язання проблем залежно від власних когнітивних спроможностей і афективних особливостей. Саме стильове урізноманітнення сприятиме інсайту, або евристичному пізнанню.

Принцип евристичності. Він означає осяяння/інсайт, або непередбачуваність інтерпретацій у процесі спілкування між адресантом і адресатом. Текст є джерелом різноманітної інформації, для розуміння якої реципієнту слід виявити максимальну гнучкість мислення. У процесі сприйняття твору індивід проходить етап попереднього орієнтування, під час якого він отримує інформацію про ситуацію й обирає певні варіанти розв'язку поставлених завдань. Вибір варіанту може бути результатом випадкового пошуку або раптового осяяння.

Принцип розвитку мовленнєво-розумової активності суб'єктів пізнання. Мотивом такої діяльності є усвідомлення проблеми та способу її розв'язання. Мовленнєво-розумова активність спрямована на проникнення в суть предмета чи явища, виявлення його особливостей, конструювання імпліцитних зв'язків між певними елементами тощо. Принцип розвитку мовленнєво-розумової активності при цьому полягає в тому, що завдання у процесі опрацювання тексту є когнітивними й

когнітивними задачами різного рівня проблемності та складності. Вони покликані розвивати такі механізми мислення, як орієнтування в ситуації, прийняття рішень, визначення цілей, ймовірнісне прогнозування, антиципацію, ментальні комбінування й конструювання інформації тощо. Причому, чим більше самостійності виявляє індивід у ході розв'язання завдання, тим ефективнішим буде здійснення когнітивно-комунікативної діяльності. Отже, необхідно приділяти увагу саме розвитку самостійності мислення суб'єктів пізнання, в тому числі й у процесі обговорення проблем, коли у з'являється потреба передати власні думки та почуття, оцінити вчинки персонажів, відстояти свою позицію тощо.

Висновки. Таким чином, у процесі опрацювання навчального матеріалу слід спиратися на описані вище принципи, що сприятиме глибшому розумінню базового тексту й засвоєнню його мовних і мовленнєвих засобів, а одтак і формуванню когнітивно-когнітивної компетенції студентів. Процедура становлення такої компетенції є перспективою подальшого розгляду окресленої проблеми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вовк О.І. Когнітивно-когнітивна компетентність студентів-філологів: нова освітня парадигма / О.І. Вовк. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2013. – 500 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей ред. Е.С. Кубряковой / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков и др. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 245 с.
3. Солсо Р.Л. Когнитивная психология / Р.Л. Солсо. – М. : Тривола, 1996. – 598 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вовк Олена Іванівна – доктор педагогічних наук професор кафедри англійської філології Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького, Навчально-науковий інститут іноземних мов.

Коло наукових інтересів: проблема формування когнітивно-когнітивної компетенції студентів.

УДК 37.013.42 : 371.3

ЕФЕКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Юлія ВОЛЧЕЛЮК (Хмельницький)

Постановка проблеми. Останні десятиліття розвитку суспільства ознаменувалися посиленням уваги до проблем

інвалідів, особливої актуальності при цьому здобуває проблематика вищої освіти людей з обмеженими фізичними можливостями як у

соціальному, так і у науковому плані. Це зумовлено виключною важливістю реалізації невід'ємного права на отримання вищої освіти особами з обмеженими фізичними можливостями. Доведено, що навіть за умови пристосування соціальної інфраструктури, забезпеченості необхідними засобами навчання, значними науково-методичними напрацюваннями у сфері організації інклюзивного освітнього простору, відсоток відрахувань з числа першокурсників з обмеженими фізичними можливостями залишається стабільно високим. Основними причинами відрахувань з вищих навчальних закладів, згідно результатів проведених досліджень, виступають саме проблеми психолого-педагогічного, а не матеріального, медичного чи організаційного характеру, як це прийнято вважати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем соціальної адаптації та соціалізації дітей та молоді з обмеженими фізичними можливостями знайшли своє відображення в роботах Н. Грабовенко, І. Іванової [3; 4]. Можливості навчально-методичного, медичного та соціального супроводу, педагогічні аспекти соціальної реабілітації людей з обмеженими фізичними можливостями розробляли Ю. Богінська, А. Колупаєва, Н. Мірошниченко, Г. Першко, В. Церклевич, М. Чайковський [1; 5; 6; 7; 8; 9].

Зазначена актуальність, суспільна та практична значущість проблеми зумовила вибір наступних **завдань статті**:

- перевірка ефективності визначених соціально-педагогічних умов соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного освітнього простору;

- діагностика змін особистості студентів з обмеженими фізичними можливостями згідно світоглядного, емоційно-мотиваційного, поведінкового критеріїв на високому, вище середнього, середньому, низькому рівнях;

- виявлення змін у сприйнятті, ставленні, поведінці соціального середовища (здорових студентів, батьків, співробітників ВНЗ) щодо студентів з обмеженими фізичними можливостями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність соціально-педагогічних умов соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями оцінювалася за результатами дослідження, визначалися зміни в рівнях соціальної адаптації студентів даної категорії згідно визначених нами критеріїв [2, с.36-40].

Динаміка розвитку рівнів соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями визначалася на основі порівняння

результатів підсумкового та початкового контрольних зрізів.

Дослідження було проведено у вищих навчальних закладах інклюзивної орієнтації: Білоцерківському, Вінницькому соціально-економічному, Луцькому, Рівненському, Хмельницькому соціальних технологій інститутах Університету "Україна". Експериментом було охоплено 543 студента, з них 124 студента з обмеженими фізичними можливостями, 54 викладачі та 92 батьків та інших членів сімей студентів з обмеженими фізичними можливостями.

Результати експерименту продемонстрували істотні зміни за всіма критеріями. Зокрема, за результатами педагогічного спостереження, зменшився рівень пропусків занять без поважних причин до 8,06% респондентів (на початок експерименту 14,42%), головним чином причиною пропусків занять стало погіршення стану здоров'я у 34,19% (на початок експерименту 22,12%). Підвищилася активність під час аудиторних занять, прагнення відповідати на запитання, включеність у робочу атмосферу лекції або семінару: висока активність виявлена у 21,77% респондентів (на початок експерименту 18,55%), низький рівень активності під час занять знизився до 19,45% (на початок експерименту 49,19%).

Змінився рівень залученості у групові форми роботи під час заняття, роль, яку студент виконує, ставлення однокурсників: високий рівень залученості у групові форми роботи, поєднання власного бажання до роботи у команді та бажання одногрупників співпрацювати, періодично або постійно виконувати роль лідера збільшилося до 23,08% (на початок експерименту 7,69%), залучений у групові форми роботи, надміру активності не проявляє, виконує функції, які доручає група (46,15%, тоді як на констатувальному етапі - 32,69%), у той же час низький рівень зменшився до 12,46% (на початок експерименту 17,31%). Висока активність під час перерв та вільного часу, постійне спілкування, взяття участі в обговореннях, обмін навчальними матеріалами, походи з друзями в читальний зал, їдальню, коло постійного спілкування, доброзичливі прояви до інших людей зростає у 48,39% студентів з обмеженими фізичними можливостями (на початок експерименту 24,19%), а низька зменшилася до 10,48% (на початок експерименту 17,45%) респондентів.

Змінилися ситуація з проявами уваги та допомогою з боку здорових одногрупників: дружнє ставлення, прояви уваги при зустрічі і при прощанні, спілкування, демонстрація прихильності, безпосередня допомога у ситуаціях, які її вимагають (наприклад, допомога

у пересуванні чи допомога під час екзамену), друзі мають чітке уявлення у випадках, коли їх одногрупник відсутній на занятті про причини його відсутності збільшилося до 35,58% студентів з обмеженими фізичними можливостями (на початок експерименту 25,96%); дружнє, приязне ставлення з боку кола близького спілкування і нейтральне або байдуже – з боку інших студентів, очікування і отримання допомоги з боку конкретних людей, із якими спілкується і розгубленість у випадку, якщо їх немає поряд, соромиться або просто боїться попросити про допомогу у одногрупників, із якими не налагоджено тісні контакти демонструють 39,42%, тоді як низький рівень прояву уваги та допомога з боку здорових одногрупників зменшився до 10,58% (на початок експерименту 14,42%).

При аналізі результатів *методики дослідження соціальних мереж* та складання малюнків соціальної мережі виявлено, що високий рівень соціальної мережі залишається притаманний 12,10% студентам з обмеженими фізичними можливостями (порівняно на початок експерименту 9,68%), середній – 46,77% (на початок експерименту 18,55%), низький – 32,26% (на початок експерименту 56,45%), тоді як соціальна дезадаптація складає 8,87% (на початок експерименту 15,32%).

Значні зміни відбулися у *активності* студентів з обмеженими фізичними можливостями: переважна більшість – 68,55% (на початок експерименту у 24,30%) стали проявляти більш активну соціальну позицію – багаторазово брати участь в заходах навчального закладу. Залученими у роботу гуртків, секцій виявилось 32,26% студентів (на початок експерименту у 12,45%); в органи студентського самоврядування 20,16% (на початок експерименту 5,32%); у роботі студентського наукового товариства 16,13% (на початок експерименту у 6,53%) студентів з обмеженими фізичними можливостями.

Відповідно їй розширилося коло друзів студентів з обмеженими фізичними можливостями: 5-7 і більше друзів мають 34,19% (на початок експерименту 12,9%) студентів з обмеженими фізичними можливостями; 3-4 друзів та приятелів, стосунки з якими стабільні й тривалі 38,71% (на початок експерименту 37,93%); коло спілкування у студентському середовищі вищого навчального закладу обмежується 3-4 особами, причому кількість друзів у молодіжному середовищі поза навчальним закладом не переважає двох – 20,65% (на початок експерименту 34,68%); відчувають ізольованість – 6,45% (на початок експерименту 14,51%).

Значно покращилися на кінець експерименту результати рівня *тривожності* та

ригідності студентів з обмеженими фізичними можливостями, показники середнього та високого рівнів цих характеристик зменшилися відповідно до 41,93% та 14,52% (середній 77,42% та 76,36%, високий – 27,41% та 26,19% відповідно).

Значні позитивні зрушення відбулися у *самооцінці* студентів з обмеженими фізичними можливостями: високий рівень самооцінки, стійкість до невдач, відсутність страху перед труднощами продемонстрували 19,36% студентів (5,26% на початку експерименту), в той час низька самооцінка, уникання труднощів, страх перед невдачами притаманні лише 22,58% (42,36% на початку експерименту) опитаних.

Змінився рівень *самокритичності* студентів з обмеженими фізичними можливостями: високий рівень самокритичності зменшився в 18,87% респондентів (на початок експерименту 29,84%), а також низький рівень – 10,38% респондентів (на початок експерименту 13,71%).

Варто зазначити, що відсутність *агресивності* та притаманний спокій і стриманість характерна для 27,42% студентів з обмеженими фізичними можливостями (на початок експерименту 8,46%), в той час як висока агресивність, нестриманість, складнощі в роботі з людьми характерні лише для 10,48% студентів (на початок експерименту 32,62%). При цьому високий рівень схильності до стресу, невміння заспокоюватися, уживатися з іншими людьми притаманний 20,97% респондентів (на початок експерименту 51,23%), а 28,23% респондентів виявляють стійкість до стресів (на початок експерименту 19,45%).

Покращився рівень сформованості *соціальних навичок* у студентів з обмеженими фізичними можливостями: початкові навички зросли у 81,13% студентів з обмеженими фізичними можливостями (на початок експерименту у 56,32%), альтернативи агресивної поведінки зменшилися у 26,42% респондентів (на початок експерименту у 48,63%), реакція на думку іншої людини в розмові або на те, що він переживає зменшилася у 17,92% респондентів (на початок експерименту у 38,54%); навички планування майбутніх дій збільшилися у 76,42% студентів (на початок експерименту у 65,84%), самовираження в розмові – у 65,09% респондентів (на початок експерименту у 58,23%).

За результатами *бесід-інтерв'ю* нами було з'ясовано, що змінився рівень обізнаності студентів з обмеженими фізичними можливостями щодо лікування свого захворювання та здійснювання профілактики: на високому рівні – 30,65% студентів (на початок експерименту 16,35%), достатньо обізнані – 58,87% (на початок експерименту 46,15%), мало

обізнані – 10,48% (на початок експерименту 37,5%).

Крім того, змінилися відчуття студентів з обмеженими фізичними можливостями щодо ставлення родинного оточення до них, а саме 41,13% опитаних відчувають до себе адекватне ставлення батьків і близьких (на початок експерименту 12,5%) орієнтоване на допомогу у забезпеченні максимально повноцінного самостійного життя; 48,39% відчувають від близьких різнобічну допомогу, підтримку, опіку, намагання відгородити від труднощів (на початок експерименту 57,69%), і лише 10,48% студентів (на початок експерименту 29,81%) можуть приймати рішення лише під впливом оточуючих та відчувають жалість, надмірний контроль і опіку.

Суттєво змінився рівень мотивації досягнення студентів з обмеженими фізичними можливостями: 68,55% респондентів мають мотивацію прагнення до успіху (на початок експерименту 42, 86%) та 31,45% респондентів (на початок експерименту 57,14%) – мотивацію уникнення невдачі.

Має місце динаміка рівня самоєфективності у навчальній діяльності: високий рівень збільшився у 18,55% студентів з обмеженими фізичними можливостями (на початок експерименту 15,32%) та значно зменшився низький рівень 17,74% респондентів (на початок експерименту 32,26%). Відповідно, покращилася якісна успішність студентів з обмеженими фізичними можливостями: якісну успішність 100%-80% продемонстрували 43,40% респондентів (на початок експерименту 25,47%). Крім того варто зауважити, що в кінці експерименту покращилася успішність саме з фахово-орієнтованих дисциплін в студентів з обмеженими фізичними можливостями.

Значні зміни відбулися у задоволеності вибором професії студентів з обмеженими фізичними можливостями: повністю задоволені вибором професії 76,94% (на початок експерименту 50,81%) та зменшилася кількість студентів, які не задоволені вибором професії 09,48% (на початок експерименту 12,90%).

Узагальнені результати по виявленню рівнів соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями по завершенню експериментальної роботи представлено в таблиці 1.

Висновки. Виходячи з аналізу динаміки рівнів соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного освітнього простору, показників їхнього вияву за чотирма рівнями у ході констатувального етапу та враховуючи динаміку формульованого експерименту, ми виявили наступний перерозподіл студентів з обмеженими

фізичними можливостями відповідно цих рівнів. Результати представлено у таблиці 2.

Таблиця 1.
Рівні соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями на кінець експерименту

Критерії \ Рівні	Високий	Середній	Нижче середнього	Низький
Світоглядний	42,7	25	23,4	8,9
Емоційно-мотиваційний	31,5	33,9	19,4	15,2
Поведінковий	22,6	39,5	26,6	11,3

Таблиця 2.
Динаміка рівнів соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного освітнього простору

Рівні	На початок експерименту		На кінець експерименту		Динаміка	
	К-ть, осіб	%	К-ть, осіб	%	К-ть, осіб	%
високий	22	18,3	38	30,4	+16	+12,1
середній	37	29,6	41	33,7	+4	+4,1
нижче середнього	42	33,6	29	23,1	-13	-10,5
низький	23	18,6	16	12,8	-7	-5,8

Враховуючи, що експериментальна робота щодо соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями проводилася у академічних групах, і рівень їхньої адаптації залежав також від сприйняття здоровими студентами, нами додатково було досліджено зміни ставлення, емоційного сприйняття, поведінки здорових студентів щодо своїх колег – студентів з обмеженими фізичними можливостями в результаті проведеного експерименту.

Проведена експериментальна робота засвідчила про суттєві позитивні зрушення. Так, згідно визначених нами типів ставлення здорових студентів до своїх одногрупників з обмеженими фізичними можливостями ми

спостерігали наступні зміни [6, с.121-122; 8, с.155-156].

До позитивного типу можна віднести 33,89% здорових студентів (порівняно з 21,72% на початку експерименту). Позитивне ставлення проявлялось як усвідомлення сутності, змісту, цінності інтегрованої освіти, проблем, із якими зустрічаються люди з обмеженими фізичними можливостями у матеріально-побутовій, медичній, особистісній площинах, намагання надати допомогу та підтримку, залучанні до різних форм аудиторної та поза аудиторної діяльності, включення у міжособистісні стосунки у групі.

До толерантно-нейтрального типу відносимо 50,84% студентів (порівняно з 42,24% на початку експерименту). Це проявлялось у співчутті одногрупникам з обмеженими фізичними можливостями, усвідомлення особливості інтегрованого навчання, проблем, із якими зустрічаються люди з обмеженими фізичними можливостями, у тому числі – студентська молодь. Однак, здебільшого, емпатійні, за наявності необхідності (або зовнішнього стимулу) готові надати необхідну допомогу або підтримку; спілкуються з студентами з обмеженими фізичними можливостями ситуативно, за необхідності.

Разом з тим 7,4% здорових студентів (порівняно з 35,56% на початку експерименту) продовжували демонструвати несприйняття своїх одногрупників з обмеженими фізичними можливостями як повноправних і повноцінних членів спільноти, відсутність прагнення до контактів та бажання перейматись будь-якими їхніми проблемами, демонстрація (вербальна) власної позиції, але утримання від учинення певних дій.

Графічну інтерпретацію типів ставлень здорових студентів до своїх одногрупників з обмеженими фізичними можливостями на початок і завершення експерименту представлено на рис. 1.

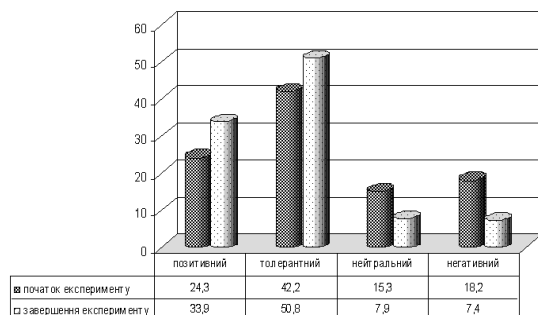

Рис. 1. Типи ставлень здорових студентів до своїх одногрупників з обмеженими фізичними можливостями на початок та завершення експерименту

Таким чином, результати впровадження та апробації соціально-педагогічних умов соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного освітнього простору показали їх ефективність та доцільність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богінська Ю. В. Соціально-педагогічна підтримка адаптації студентів з обмеженими можливостями в умовах вищого навчального закладу : навчально-методичний посібник / Ю. В. Богінська. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – 72 с.
2. Волчелюк Ю. І. Критерії, показники і рівні соціальної адаптації студентів-першокурсників з обмеженими фізичними можливостями. Науковий вісник Чернівецького університету: Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці: Вид-во ЧНУ, 2014. – С.36-40.
3. Грабовенко Н. В. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями, в умовах реабілітаційного центру : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.05 / Н. В. Грабовенко; АПН України. Ін-т пробл. виховання. – К., 2008. – 20 с.
4. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми з особливими потребами: навч. посібник [для студ. вищих навчальних закладів] / Іванова Ірина Борисівна. – Київ : Задруга, 2011. – 416 с.
5. Колупасва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади: [монографія] / А. А. Колупасва. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 457 с.
6. Мирошніченко Н. О. Соціально-педагогічні умови інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище: дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Н. О. Мирошніченко. – К., 2008. – С. 121-122.
7. Першко Г. О. Підготовка соціальних педагогів до інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у середовище загальноосвітнього навчального закладу: дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Першко Галина Олексіївна; Київ. ун-т ім. Б.Грінченка. – К., 2011. – 287 с.
8. Церклевич В. С. Соціально-психологічні особливості інтеграції студентів з обмеженими функціональними можливостями у групу однокурсників / В. С. Церклевич // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць – 2009. – Вип. 13. Кн. 1. – С. 515-516.
9. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічні умови реабілітації студентів з особливими потребами: дис... кандидата пед. наук: 13.00.05 / Чайковський Михайло Євгенович. – Вінниця, 2006. – 197 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Волчелюк Юлія Іванівна – аспірант лабораторії Соціальної педагогіки Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, старший викладач кафедри соціальної роботи Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».

Коло наукових інтересів: соціальна педагогіка.